

Rudolf Maas: A pénz, mi az tulajdonképpen?

Azonos c. könyvéből 1988-ban, a Vlg. Freies Geistesleben-nél megjelent részlet
Fordította: Scherak Mari, 2004. március

Ahhoz, hogy a pénzzel való bánásmód jelentőségét különböző oldalakról megvilágítsuk, válasszunk most egy másfajta, nem általánosan megszokott kiindulópontot. Első kiindulópontként a nyelv kínálkozik. Ha a nyelv segítségével adjuk vissza azt, ami többé-kevésbé tudatosan játszódik le bennünk, akkor azon kívül, amit mi magunk adunk bele a szavakba, megjelenik a nyelv bölcsessége is. A pénzt a folyékony minőségével hozzák kapcsolatba. A pénz elfolyik, folyik, ismerünk pénzforrásokat, likviditásokról és a bankban lévő folyószámláról beszélünk. Akinek sok van belőle, az “úszik a pénzben”.

Ismeretes az a tény is, hogy milyen helyet foglal el a pénz (Geld) arany (Gold), vagy ezüst a mesékben vagy a Bibliában. Mélyreható szellemi események kísérőjeként vagy tükröként a pénz ott jelenik meg, ahol morális, vagy amorális tulajdonságokról van szó.

Egészen más kapcsolatot találunk a pénzhez, ha a körforgásban lévő pénz külső formájára tekintünk. Régen a kemény, kézzelfogható arany, ezüst, réz vagy bronz érmékről volt szó. Ezeket most részben papírpénz helyettesíti. (A papírpénz németül “Schein” látszat). Aztán később a papírpénz nagy részét az ún. hitelpénz vagy könyvpénz helyettesíti: egy banknál lévő követelés. Manapság a pénzforgalom legnagyobb részt készpénznélküli formában játszódik le. Ez a könyvpénz úgyszólván láthatatlan lett; a kézzelfogható pénzes-zacskótól a számítógép memória megfoghatatlan tartalmáig jutottunk. Így most már nem csak a “pénzről”, hanem a “pénzügyi információról” beszélhetünk. Amíg a pénz még kézzelfogható számunkra, addig a felhasználási lehetőségei a kezünkben vannak. Jelenleg azonban a pénzmozgások nagy részéhez reálisan nem férhetünk hozzá, és ezáltal a hozzátartozó tudat is kicsúszik a kezünkől. Másképp kifejezve: a pénz azt követeli tőlünk, hogy megfelelő tudatosságot fejlesszünk ki, ha még meg akarjuk tartani a “kezünkben”. Ha ezt nem tesszük, akkor egy olyan pénzrendszer alakul ki, amely megkerüli a tudatunkat, manipulál és elkezd saját életet élni.

Végül egy harmadik szempont, ami összefügg az ember pénzhez kapcsolódó magatartásával. Az egyik, amikor valaki a lehető legtöbb pénzt akarja felhalmozni saját használatára vagy, hogy megtakarítsa, vagy hogy hatalmat kapjon; a világot és az embereket maga körül uralja. Gyakran láthatjuk, hogy mihez vezet ez a tartás, hogy a pénz vagy a mögötte álló láthatatlan erők elkezdik magát az embert uralni: így jut egy olthatatlan pénzszomjúsághoz.

Egy másik beállítottság az, amikor valaki arra használja a pénzt, hogy mások fejlődési lehetőségét előmozdítsa. Ekkor az ellenkezője történik: egy tér keletkezik, amiben létrejöhét valami, ami korábban nem volt lehetséges.

A pénz és a pénzről való döntések

Ha van pénzünk, akkor főleg háromféle lehetőség van annak kezelésére (a vele való bánásmódra):

- használhatjuk a pénzt arra, hogy igényeinket kielégítsük, akkor vásárolunk valamit érte: ez a vásárlási pénz,
- ha el tudjuk halasztani igényeink kielégítését és a pénzt egy ideig pihentetjük, akkor ez a

megtakarított pénz vagy kölcsönpénz

- elajándékozhatjuk másnak a pénzt, vagy jótékony célra adhatjuk, ez az ajándékozási pénz.

Vásárolni

A vásárlásnál, amikor egy anyagi vagy nem anyagi igényt elégítünk ki, árut vagy teljesítést kapunk a pénzért cserébe. Ekkor a pénz csereeszköz. Egyidejűleg lehetővé válik kifejeznünk, hogy amit vásárolunk mennyit ér a számunkra. Tehát értékmérővé válik.

A vételnél és eladásnál a pénz kézről-kézbe vándorol cserébe az árukért. Itt világossá válik a pénz áramló jellege. A fizetéseket rendszerint “folyószámlánkon” keresztül bonyolítjuk le bankunkon keresztül.

Takarékoskodni

Ha a pénzt egy időre félretesszük, (tehát már nem folyik) akkor takarékoskodásról beszélünk. Mondhatjuk azt is, hogy “kikölcsönözni”, mert amint a pénzünket pl. a bankban hagyjuk, lehetőséget teremtünk arra, hogy valaki más pénzt vegyen kölcsön. Abban a pillanatban, amint valaki pénzt ad, kölcsönöz, a pénz ismét keringeni kezd: aki kölcsönvesz, a pénzt fel is akarja használni, pl. hogy beruházzon, vagy különféle termelőeszközöket vásároljon a termeléshez. Ily módon azonban, amíg takarékoskodunk a pénz új dimenziója vagy minősége jött létre, egy viszony a takarékoskodó (hitelező) és a kölcsönvevő (adós) között, ami a pénzben fejeződik ki. Ezt a viszonyt könyvelésben rögzítik, amelyben regisztrálják az összegeket. Így születik meg a mérleg, pl. egy bank mérlege.

Azonban a hitelező és adós közötti viszony a pénz visszafizetésén kívül még egy másik kötelezettséget is maga után von: a kamatot. A hozzátett összeget rendszerint jutalomként kapja a takarékoskodó, amiért hajlandó volt igényei kielégítését egy időre elhalasztani.

A megtakarítás kikölcsönzésének folyamata rendszerint hozzájárulásunk nélkül megy végbe, a bank közvetítésével. Megtakarítóként minket csak az érdekel, hogy pénzünket visszakapjuk, amikor akarjuk és lehetőleg magas kamatokat érjünk el. A kölcsönvevő ezzel szemben telve van bizonytalansággal, hogy lesz-e abban a helyzetben, hogy a pénzt és ráadásul a kamatokat is visszafizesse.

Ajándékozni

A harmadik lehetőség a pénz elajándékozása. A pénz ajándékozásánál – szemben tárgyak ajándékozásával – az a különleges, hogy az adomány fogadója úgy adhatja ki a pénzt, ahogy akarja, tehát cselekvési szabadság jön létre. Ehhez még fűznünk kell néhány megjegyzést. Az akarat, hogy pénzt ajándékozzunk sokban függ attól a kérdéstől, hogy mit jelent számunkra a pénzről való lemondás.

- ajándékozhatunk pénzt fölöslegből, csökkenthetjük a vagyonunkat, de alig vesszük észre
- annyit ajándékozunk, amennyit még éppén nélkülözni tudunk
- olyan pénzt ajándékozni, amit nem tudunk nélkülözni.

Ez utóbbi esetben tudatosan teszünk egy lépést hátrafelé, mások számára csinálunk helyet, hogy bizonyos szabadsághoz jussanak. Mai társadalmunkban sokat ajándékozunk, gyakran úgy, hogy nem is gondolkodunk róla. A gyerekek nevelésére fordított pénzt is tekinthetjük az adományozás egy formájának. Éppen így lesz az adó-pénzekből is jelentős összeg adománnyá, amit a hatóságok szubvencióként vagy támogatásként juttatnak embereknek és szervezeteknek. Az adók majdnem mindig kikényszerített adományok. Úgy véljük, hogy ezek a kikényszerített adományok szükségesek, mert e nélkül a kényszer nélkül azok az intézmények, amelyek ebből élnek nem kapnának elegendő önkéntes adományt. De azáltal,

hogy ezeket a “kényszeradományokat” a hatóságok kerülőútján át vezetjük, bizonytalan, hogy kik rendelkeznek az “adományok” felett. Klasszikus példa erre az iskolák, amelyeket majdnem kizárólag állami támogatásból finanszíroznak. Ettől a ténytől a törvényileg biztosított iskolai szabadság állandó veszélyben forog.

Vásárlási pénz

Ha az ember pénzzel a zsebében vásárolni szándékozik valamit, akkor hatalmas lehetőséggel rendelkezik közvetlenül vagy közvetetten belenyúlni a természetbe és azokba a viszonyokba, amelyekkel a természetet megdolgozzák és feldolgozzák. Őszintén be kell vallanunk, hogy aligha vagyunk tisztában azokkal a hatásokkal, amelyeket a fogyasztási cikkek vásárlásával vagy megfizetett szolgáltatások által kiváltunk. Ha pl. bemegyek egy üzletbe és egy zacskó cukrot vásárolok, akkor a következő munkafolyamatokat befolyásolom:

- a cukorrépa ültetését, aratását, tisztítását, a szállítást, a csomagolást, a szétosztást
- a kivágott fák szállítását, a fa papírrá való feldolgozását, valamint a papír szétosztását
- a papírzacskók gyártásához szükséges enyv előállítását
- a fémek előállítását, amiből a szállítóeszközhöz szükséges kapcsokat gyártják
- számos gép és szállítóeszköz gyártását a fémek előállításától a végtermékig
- az emberi együttműködés legkülönbözőbb szervezeti formáinak összehangolását
- az ideák és találmányok állandó áramlását, amelyek az igények egyre jobb kielégítését teszik lehetővé.

Ha ily módon iskolázzuk képzelőerőnket, akkor a szervesen összefüggő képek egész láncolata vonul el szemünk előtt és megmutatja, hogy micsoda állandóan egymásba és egymásra ható folyamatokat indítunk el egy zacskó cukor megvásárlásával. Ha egy zacskó cukrot veszek a polcra, akkor egy bizonyos szívóhatást hozok létre, ami által a polcon keletkezett hiány feltöltődik.

Régebbi időkben, amikor a vásárló látóköre még nem terjedt túl a falu, a város vagy a regionális közösségen, akkor a fent vázolt kép magától létrejött. Még átláthatóak voltak a munkafolyamatok. Ma ez nem lehetséges.

A 16. század, a világkereskedelem megindulása óta lehetetlenné vált a vásárló számára, hogy csak egyetlen egy termék beszerzésekor is valamennyi folyamatot áttekintse. Azonkívül az iparosodás révén a 18. sz. vége felé hasonló “elidegenedési” folyamat ment végbe, világszerte egy, a mezőgazdaságon és az ipari termelés munkamegosztásán alapuló szolgáltatással rendelkezünk. Ezen szemlélődés után arra a következtetésre juthatunk, hogy ma már alig vagyunk tudatában annak, hogy mit hozunk működésbe, amikor igényeinket kielégítjük. Időnként egy-egy energiaválság vagy környezeti krízis felébreszt. De hamar megszokjuk, vagy a krízis – látszólag – elmúlik. Tulajdonképpen úgy viselkedünk, mint az alvajárók. Alva csillapítjuk szükségleteinket.

Kölcsönpénz

A körbejáró vásárlási pénzzel szemben egy másik áramlás, a pénzen megszerzett áruk áramlata jön szembe. Ezekben az árukban lényegében mindazok a szolgáltatások és javak benne foglaltatnak, amelyek az igények kielégítéséhez szükségesek. Mindkét áram mozog és abban a térben találkozik, ami az embert körülveszi: a természet és az ember terében, aki a természetet megdolgozza. Ehhez a képhez még egy dimenziót kell hozzáfűzni: az időt. Tegyük fel, hogy lemondok egy időre arról a lehetőségről, hogy pénz birtokában javakat vásárolok vagy szolgáltatásokat vegyek igénybe.

A pénzt pl. a bankba teszem, tehát “takarékoskodom”. Most valaki lehetőséget kap arra, hogy amíg nincs szükségem rá, a (vásárlási-)pénzt használja. A másik kölcsön veszi a pénzt,

így az én megtakarított pénzem kölcsönpénz lesz. Ennek a pénznek a jelentős részét vállalatok veszik fel, amelyek befektetik vállalkozásukba. Láthatjuk tehát, hogy a vásárlási pénz mellett tehát a takarékoságon keresztül a kölcsönzött pénz beruházási eszközzé fejlődött ki. Korábban említettük, hogy a vásárló pénzzel való kapcsolattal világot átfogó gazdasági folyamatokat befolyásolunk. Ennél a történésnél még alszunk. A kölcsönpénzzel való kapcsolatban egy másik területre lépünk. Tudatunk itt is kérdéseket tesz fel arról, hogy mi is történik. Ha megtakarított pénzt kölcsönzünk, akkor a különböző emberek közötti viszony játszik szerepet. Az egyik csoportnak követelése van, a másiknak tartozása. Az első csoportot nevezzük hitelezőnek, a másikat adósnak. A két félnek különbözőek az érdekeik, azt mondhatnánk, hogy háttal vannak egymásnak és mindegyik csak a saját érdekével törődik. A hitelező és adós szerepében nem érdekeljük egymást. Mégis egy meghatározott időtartamon belül össze vagyunk kötve.

Az egymásnak háttal (fordító) állás miatt szükség van egy harmadik félre, aki hidat ver a két, egymás iránt nem érdeklődő fél között. A modern bankrendszer tölti be ezt a szerepet. Egyrészt kötelezettséget vállal a biztonságos visszafizetésért, másrészt a hitelfelvevő számára megpróbálja a legjobb feltételeket elérni. Ebből áll össze a banki mérleg. Ez a mérleg nem egyéb, mint a híd tükörképe, amely a két "ellentétes tudat", a megtakarító és a kölcsönvevő személy között ível át.

Jellemző, hogy a megtakarító és a kölcsönvevő még nincsenek tudatában a másik fél igényeinek. Az egymás iránti hiányzó tudat miatt a hitelezők és kölcsönvevők csinálják a mérleget! Ennek a mérlegnek egy részét annak a hatalomnak tulajdonítják, amivel a bankok rendelkeznek. Ez a hatalom a hitelezők és kölcsönvevők kölcsönös egykedvűségének és annak tulajdonítható, hogy képtelenek a másik fél szándékai iránt érdeklődést tanúsítani.

Ajándékozási pénz

Most nézzük meg, miként jut el az ember oda, hogy végérvényesen lemondjon pénzének elköltéséről és ezáltal másoknak szabad rendelkezésére bocsássa. Az idő tényező háttérbe lép és helyébe kerül az a lehetőség, hogy egy másik embernek szabad döntési teret ajándékozzunk. Miféle szabadságot ajándékozhatunk a pénzzel? Például azt a szabadságot, hogy lényének megfelelően fejleszthesse magát.

Itt találkozunk a legtisztább, tökéletesen láthatatlan formával, amiben a pénz hathat. Ezért nehéz az ajándékozási pénz tulajdonságait leírni. Mások szabadságának megvalósításában hamar a legkülönfélébb nehézségekbe ütközünk. Az ajándékozás régi formája a templomi áldozat, amit gyakran természetben hoztak. A középkorban az egyház gazdasági alapját az áldozati javak képezték. Ez az ún. "tized" leadásával történt. Ebből tartották fenn magukat a papok, finanszírozták a templomok és katedrálisok építését. Később sok volt a visszaélés, amit a reformáció fedett fel: az emberek megvásárolták örök üdvösségüket.

Ez ugyan kirívó példa, de valljuk be, hogy az ilyen, megvásárlás jellegű ajándékozás még ma is, - ha nem is tudatosan - de előfordul. Rajtakaphatjuk magunkat, hogy amikor adományozunk, szeretnénk "ellenszolgáltatást" kapni a pénzünkért. Gyakran hajlamos vagyok feltételekhez kötni az adományt és a pénzzel együtt saját ideáimat és kívánságaimat is továbbadom. Erre egy példa a fejlődő országoknak juttatott támogatások. Saját magunkon is megfigyelhetjük, azt a hajlandóságot, hogy többé-kevésbé határozott feltételeket szabjunk vagy ellenőrizzünk előtte és utána, hogy mi történt a pénzzel.

Ebben rátalálunk az egész probléma magjára. Nem vagyunk képesek azt a szabadságot a másokra bízni, amin a pénz ajándékozása nyugszik, nem bízunk a másokban. Félünk a szabadságtól. Ezért szeretnénk cserébe valamit kapni vagy a pénz felhasználásába beleszólni.